

Aan de slag: werken aan vertrouwen

W. Koolmees*

Samenvatting

Na jaren van stilstand wil het kabinet Rutte-II eindelijk hervormen. De arbeidsmarkt, de zorg, de woningmarkt en de AOW worden aangepakt. Dat is toe te juichen, maar de plannen zijn nog onduidelijk en een eindbeeld ontbreekt. Dit zorgt voor onzekerheid en een zeer laag vertrouwen in de economie. Het is een belangrijke opdracht om dit vertrouwen snel te herstellen. Tegelijk moet dit kabinet de overheidsfinanciën voor de lange termijn gezond maken. De verwachtingen voor de structurele economische groei voor de komende jaren zijn, vooral vanwege de demografische ontwikkelingen en de afbouw van schulden in de economie, niet florissant. Een makkelijke weg uit de crisis is er dan ook niet. En voor de toekomst ligt een volgende uitdaging al weer te wachten. De overheid verstoort het spaar- en leengedrag van burgers. Weinig keuzevrijheid, ongerichte solidariteit en financiële instabiliteit zijn de gevolgen. Hervorming van het pensioenstelsel is de volgende belangrijke stap.

Trefwoorden: Regeerakkoord, Kabinet Rutte-2.

1 Inleiding

Op 29 oktober 2012 presenteerden Mark Rutte en Diederik Samsom hun regeerakkoord *Bruggen slaan*. De voorpagina van het akkoord toont de onvoltooide Uyllanderbrug in Amsterdam. Een omineuze afbeelding: direct na de beëdiging van het kabinet moesten PvdA en VVD heronderhandelen om het regeerakkoord echt af te maken. De PvdA bleek bereid om af te zien van de inkomensafhankelijke zorgpremie, in ruil voor nivellering via de inkomstenbelasting en 250 miljoen euro extra voor de sociale agenda, betaald uit het Infrastructuurfonds.

Na deze wijziging kon het kabinet aan de slag. Het regeerakkoord bevat grote ambities en belangrijke hervormingen. In de zorg, op de arbeidsmarkt en op de woningmarkt worden grote beleidswijzigingen aangekondigd. Deze moeten plaatsvinden tegen een achtergrond van bezuinigingen en lage economische groei. Geen ideale tijd voor vergaande maatregelen. Dat mag geen reden zijn om het niet te doen. Er is te lang gewacht met veel noodzakelijke hervormingen. Nu worden we geconfronteerd met achterstallig onderhoud. Hoog tijd dat we eindelijk eens aan de slag gaan.

2 Hervormen: beter laat dan nooit

De roep om hervormingen is niet nieuw. Al in 2006 wilde D66 de hypotheekrenteaftrek beperken, de AOW-leeftijd verhogen en de arbeidsmarkt flexibiliseren. Na de hervormingen in de WW, de WAO en het VUT/prepensioen van het kabinet van CDA, VVD en D66, was Nederland volgens premier Balkenende eind 2006 echter 'hervormingsmoe'. De economie floreerde, de overheidsfinanciën stonden er goed voor en de vergrijzing leek ver weg. In het regeerakkoord van Balkenende IV (CDA, PvdA en CU) werd dan ook 10 miljard euro per jaar extra geïnvesteerd, onder andere in kinderopvang, hogere WAO-uitkeringen en een groter basispakket in de gezondheidszorg. Balkenende-IV bleek bovendien vooral goed in negatief uitruilen. Over

het ontslagrecht en de WW werd niet gesproken, 65 bleef 65 en de hypotheekrenteaftrek was nog het H-woord.

De financiële crisis van 2008/2009 noopte tot openbreking van het regeerakkoord. In het voorjaar van 2009 kwamen CDA, PvdA en ChristenUnie bij elkaar in het Catshuis om aanvullende afspraken te maken. Het werd een uitruil tussen de korte en lange termijn. Voor de korte termijn werd een stimuleringspakket van drie miljard euro afgesproken, voor de middellange termijn (vanaf 2011) een bezuiniging van vijf miljard euro en voor de langere termijn een 'houdbaarheidspakket', met als belangrijkste onderdelen de verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar en ingrepen in de gezondheidszorg.

Terugkijkend kan worden geconstateerd dat het stimuleren op de korte termijn is gelukt. In 2009 en 2010 hebben de automatische stabilisatoren hun werk gedaan. Het begrotingstekort liep dan ook snel op naar 5,3 procent in 2009 en 5,4 procent in 2010. Aanvullend werd in deze jaren drie miljard euro extra geïnvesteerd in de economie.

Voordat het kabinet kon beginnen aan de consolidatie van de overheidsbegroting trok de PvdA de stekker uit het kabinet. De bezuinigingen voor 2011 waren nog niet ingevuld en ook de verhoging van de AOW-leeftijd en de bezuinigingen in de gezondheidszorg waren niet doorgevoerd. Het structurele effect van de crisis op de overheidsfinanciën werd daardoor 'niet meer geadresseerd' (Tweede Kamer 2010-2011: 2). Regeren was vooruitschuiven.

Het kabinet Rutte-Verhagen kondigde in 2010 vervolgens voor 18 miljard euro bezuinigingen aan. Een lange lijst van 122 grotere en kleinere maatregelen. De belangrijkste hervorming was dat we voortaan met 130 kilometer per uur over de snelweg mogen rijden. De AOW-leeftijd zou worden verhoogd, maar pas in 2020 en slechts naar 66 jaar. Onder druk van de PVV mocht niet worden gesproken over modernisering van de arbeidsmarkt. Voor de woningmarkt was op de allerlaatste pagina van het regeerakkoord nog net een halve pagina over, maar het H-woord bleef een taboe.

Rutte-I struikelde in het Catshuis, vlak voor de Europese begrotingsdeadline in het voorjaar van 2012. Ingrijpen door de Tweede Kamer was noodzakelijk. Een unieke gelegenheidscoalitie van D66, GroenLinks, Christenunie, CDA en VVD nam die verantwoordelijkheid op zich in het Begrotingsakkoord. Binnen enkele dagen werd de begroting voor 2013 in de steigers gezet. Dat bood de kans om eindelijk de eerste belangrijke structurele hervormingen te realiseren. Hervorming van de WW en het ontslagrecht, versnelde verhoging van de AOW-leeftijd en beperking van de hypotheekrenteaftrek.

De PvdA wilde in het voorjaar van 2012 niet meedoen met het Begrotingsakkoord. Toch hebben zij in het regeerakkoord van Rutte-II het overgrote deel van het Begrotingsakkoord, inclusief de belangrijke hervormingen, overgenomen en aangevuld met andere maatregelen. En dat is winst, want het nog verder vooruitschuiven van de noodzakelijke maatregelen is onverstandig.

3 Bezuinigen en groeien

'Het land moet nou eenmaal worden geregeerd, hier zijn de spreadsheets'. De grap van Stef Blok (*NRC Handelsblad*, 3 november 2012) lijkt wel werkelijkheid. De financiële bijlage van het regeerakkoord is net zo dik als het regeerakkoord zelf. De bedragen in de tabellen van de financiële bijlage zijn leidend bij de budgettaire verwerking. Met de

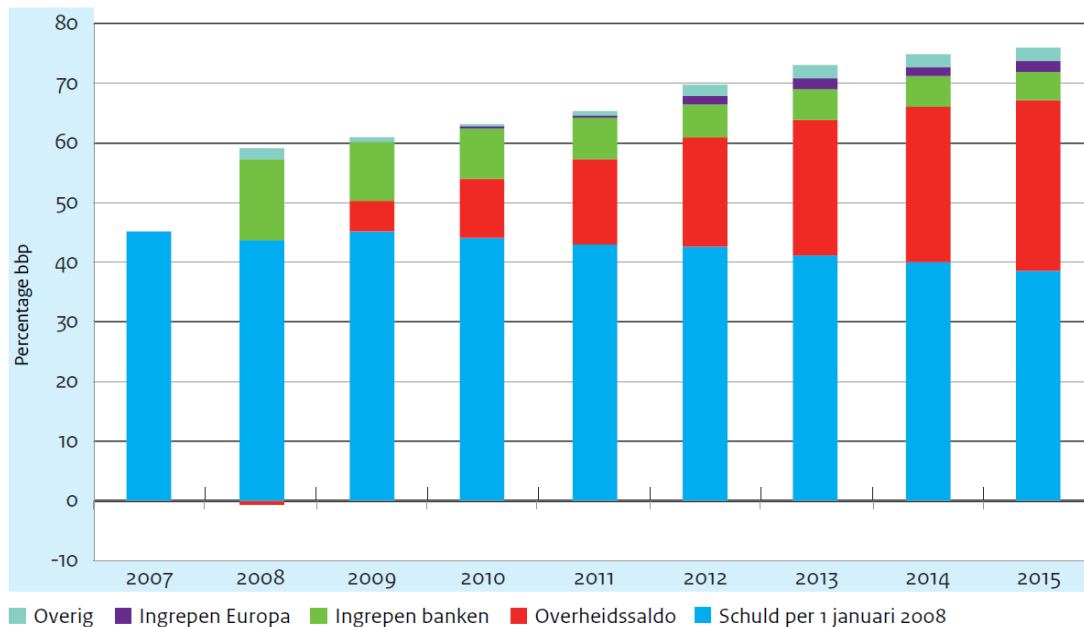
bezuinigingen van Rutte-I en het Begrotingsakkoord wordt er van 2011 tot 2017 meer dan 40 miljard euro bezuinigd. Deze enorme bezuinigingsoperatie heeft geleid tot een discussie of er niet te veel wordt bezuinigd.

In die discussie is het belangrijk om goed naar de cijfers te kijken. Wat velen zich niet realiseren, is dat alle bezuinigingen plaatsvinden ten opzichte van een groeipad. Vooral de uitgaven aan de gezondheidszorg en de AOW-uitkeringen lopen de komende jaren sterk op. Bezuinigen betekent daarom niet dat het Rijk minder, maar *minder meer* uitgeeft. Zelfs na alle ombuigingspakketten van Rutte I, het Begrotingsakkoord en Rutte II, nemen de uitgaven van de overheid nog elk jaar toe. De totale netto-uitgaven stijgen van 241,9 miljard in 2012 naar 273,2 miljard euro in 2017 (Tweede Kamer, 2012-2013: 3). Een nominale stijging van bijna 13 procent. In reële zin is de stijging zo'n 3,5 procent.

In een vorige editie van dit tijdschrift benoemde Garretsen (2012: 126) tien geboden voor een solide en groeibevorderend begrotingsbeleid. Met hem ben ik het eens dat hervormingen de beste maatregelen zijn. Dat zijn maatregelen die én de economische structuur versterken, én geld opleveren voor de schatkist. Zonder hervormingen zadelen we toekomstige generaties op met een houdbaarheidstekort.

Nadeel is echter dat hervormingen vaak pas op langere termijn echt geld opleveren. Bezuinigingen op korte termijn zijn dus ook nodig. Al is het alleen al om te voorkomen dat de overheidstekorten in de komende jaren blijven oplopen onder invloed van de stijgende overheidsuitgaven. Figuur 1 laat duidelijk zien dat de snelle oploop van de schuld voornamelijk te wijten is aan het overheidstekort. Over de omvang van de bezuinigingen voeren zowel politici als economen verhitte discussies. De argumenten zijn helder. Bezuinigen in laagconjunctuur heeft pro-cyclische effecten. Het onttrekken van geld aan de economie heeft een negatief effect op de groei. Daar staat tegenover dat van niet-bezuinigen en onduidelijkheid over de toekomst eenzelfde effect kan uitgaan. Mensen anticiperen dan op het uitstellen van bezuinigingen en lastenverzwaringen naar de toekomst. Zij zullen daardoor nu minder consumeren, en ook dit tempert de groei. Voorts wentelen we een deel van bezuinigingen af op het buitenland via het importlek. Aan de vraag hoe groot dit importlek is wil ik hier mijn handen niet branden (Jacobs, 2013; Van Wijnbergen, 2012).

Figuur 1. Bronnen verslechtering EMU-schuld in Nederland

Bron: ministerie van Financiën, stand CEP 2012

Niet rekenen op snelle groei

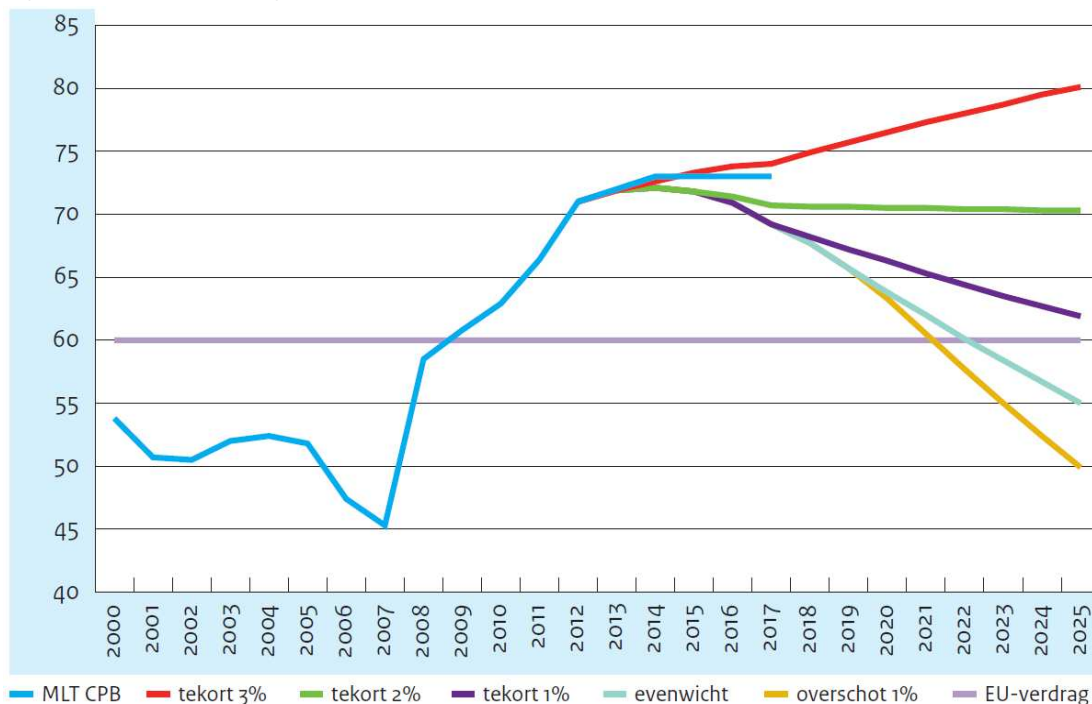
Volgens de tegenstanders van de bezuinigingen moet de overheid stimuleren, zodat we 'uit de crisis kunnen groeien'. We moeten helaas pessimistisch zijn over de mogelijkheden om dit op korte termijn vanuit de overheid te realiseren. De evaluatie van het eerdergenoemde stimuleringspakket van Balkenende-IV leert dat we van die strategie geen wonderen kunnen verwachten. De stimuleringsmaatregelen scoorden wisselend op de criteria tijdigheid en tijdelijkheid. Vooral investeringen in infrastructuur en bouw, die ook nu veelvuldig worden bepleit, liepen veel vertraging op. Effecten waren nauwelijks meetbaar. Het pakket leidde wel tot een forse verslechtering van het EMU-saldo (CPB, 2011; Tweede Kamer 2010-2011: 3-4).

Ook om andere redenen liggen hoge groeipercentages voorlopig niet voor de hand. Allereerst moeten de hoge schulden, waarmee de groei in de jaren voorafgaand aan de crisis kunstmatig is opgepompt, worden afgebouwd. De private schuldenberg heeft een omvang van 225 procent van het bbp. Dat is drie keer zo groot als de publieke schuld en ver boven de indicator van 160 procent voor de Europese macro-economische onevenwichtigheidsprocedure (MEOP). Voornamelijk hierom is Nederland door de Europese Commissie geselecteerd voor een diepteanalyse (Europese Commissie, 2012a: 15). Ook een hoge schuldquote remt de economische groei (Studiegroep Begrotingsruimte, 2012: 10-11). Weliswaar staan tegenover de Nederlandse schulden ook vermogens, bijvoorbeeld in huizen en pensioenen. Dit betekent niet dat de schuldpositie zonder risico is. Allereerst zijn de vermogens heel anders verdeeld dan de schulden. Ook leiden de hoge schulden en de grote vermogens tot een grote gevoeligheid voor ontwikkelingen in de financiële sector. In paragraaf 5 ga ik daar verder op in. Een verdere oploop van de publieke schuld is daarom niet verstandig.

Naast de noodzaak tot 'ontschulden' worden we in de komende jaren werkelijk geconfronteerd met de vergrijzing. Dat weten we al jaren, maar nu begint het echt. De grijze druk neemt sterk toe. Dankzij de verhoging van de AOW-leeftijd blijft de beroepsbevolking ongeveer op peil, maar alsnog stijgt het aantal AOW-gerechtigden in 2040 met 1,2 miljoen personen (CBS, 2012: 18-19). Dit betekent hogere pensioen- en zorgkosten. Dat zou kunnen worden opgevangen door productiviteitsstijging en langer doorwerken. De geleidelijke veroudering van de beroepsbevolking maakt productiviteitsstijging echter minder waarschijnlijk (Van Praag, 2012: 728). Het groeivermogen voor de langere termijn kan worden versterkt door investeringen in onderwijs en kennis. Daarom valt het te betreuren dat de kabinetten-Rutte geen geld vrij hebben gemaakt voor onderwijs. Ook de arbeidsparticipatie nadert zijn natuurlijke maximum (Allers, 2012). Ruimte voor groei is op korte termijn nog wel mogelijk door meer participatie van ouderen, vrouwen, mensen met een handicap en migranten (Europese Commissie, 2012b). Verder zit er nog rek in de aanstellingsomvang. De gemiddelde Nederlander werkt slechts 1.377 uur per jaar, het minst van alle OECD-landen. Meer werken wordt door verplichte vakantie- en ATV-dagen en in CAO's vastgelegde werktijden ernstig belemmerd.

We moeten ons op de korte en middellange termijn niet rijk rekenen met een hoge groeiverwachting. Het op orde brengen van de overheidsfinanciën is daarom van groot belang. Nederland is daarbij ook gebonden aan Europese afspraken. Vaak staat daarbij de vraag centraal of het begrotingstekort onder de 3 procent van het bbp blijft. Deze vereenvoudiging miskent de andere afspraken uit het Stabiliteits- en Groeipact. Veel belangrijker is namelijk de afspraak om op middellange termijn structureel begrotingsevenwicht te bereiken. De 3%-norm is slechts een uiterste vangrail, die al ver van de weg staat. Hij is gebaseerd op een reële bbp-groei van 3 procent per jaar. Sinds de introductie van de euro in 1999 is de reële groei van het bbp in Nederland gemiddeld 1,8 procent per jaar. Voor de komende jaren zijn de vooruitzichten nog minder rooskleurig. Zoals figuur 2 laat zien, gaat het schuldpercentage bij een tekort van drie procent dan alleen maar omhoog. Daarom is het belangrijk dat de komende jaren de maatregelen worden genomen om uit te komen op structureel begrotingsevenwicht. Dit is vanuit economisch perspectief vele malen belangrijker dan de vraag of het huidige tekort 2,9 of 3,1 procent is.

Figuur 2. Ontwikkeling EMU-schuld 2000-2025

Bron: ministerie van Financiën. Groeipad tot en met 2017 MLT CPB, daarna nominale groei 3%. Bij een groei van 3,5% daalt de schuldquote iets sneller. Ook schatkistbankieren en verkoop van financieel bezit kan tot lagere schuld leiden.

4 Werken aan vertrouwen

Hoewel we de groeipercentages van voor de crises niet snel weer zullen bereiken, moeten we ons niet uit het veld laten slaan door de sombere vooruitzichten. Er kan namelijk in korte tijd veel veranderen. Daarvoor is het vooral nodig dat het vertrouwen in Nederland terugkeert. Het consumenten- en producentenvertrouwen is erg laag, vergelijkbaar met de situatie in het begin van de jaren tachtig en het begin van deze eeuw na het knappen van de internetzeepbel. Het CPB en De Nederlandsche Bank (DNB) wijzen dit aan als een belangrijke reden voor de krimp van de economie in 2012 en 2013 (CPB, 2012c; DNB, 2012a). Met een verwijzing naar het begin van de jaren tachtig laat DNB zien, dat het mogelijk is om het vertrouwen in de economie in korte tijd te laten omslaan. In oktober 1982 was het consumentenvertrouwen nog slechter dan nu. Vervolgens gaven het consolidatiebeleid van Lubbers en het Akkoord van Wassenaar duidelijkheid over de richting die Nederland moest inslaan. Binnen twee jaar was het vertrouwen sterk verbeterd en na drie jaar was het zelfs positief. Een vertrouwensherstel in die orde van grootte, kan de groei zo maar met 0,5 procentpunt verbeteren (DNB, 2012a: 16-17).

Het huidige gebrek aan vertrouwen wordt vooral veroorzaakt door onzekerheid. Er is te veel onduidelijk over wat er in de komende jaren gaat gebeuren. De lijst met onzekerheden is lang en plaatst ons voor grote uitdagingen. Dit vertaalt zich in een vertrouwenscrisis. De consumptie staat hierdoor sterk onder druk. Dit is één van de redenen waarom Duitsland economisch beter presteert dan Nederland (CPB, 2012d: 26). Tot nu toe heeft het kabinet weinig gedaan om het vertrouwen te vergroten.

Integendeel, doordat er niet lang genoeg nagedacht was over het regeerakkoord, moest er direct worden heronderhandeld over de inkomensafhankelijke zorgpremie. Terwijl lijsttrekker Rutte in de verkiezingsdebatten zei geen cent meer naar Griekenland te willen overmaken, bleek dit voor premier Rutte - zoals door iedereen verwacht - toch noodzakelijk. En het kabinet weet zich niet verzekerd van een meerderheid in de Eerste Kamer. Onhaalbare beloften, terugkomen op eerdere afspraken en onduidelijkheid zorgen alleen maar voor wantrouwen. Een duidelijk, eerlijk en realistisch verhaal werkt beter dan een verhaal dat iedereen wil horen, maar achteraf niet klopt. Hier wordt leiderschap gevraagd.

Voor het duidelijke en eerlijke verhaal is het belangrijk dat de voornemens uit het regeerakkoord snel worden omgezet in concreet beleid. Hoe sneller dit vorm krijgt, des te eerder kunnen bedrijven, burgers en investeerders weer vertrouwen op herstel van de Nederlandse economie. Maar misschien wel nog belangrijker is dat er een visie wordt ontwikkeld op de toekomst van Nederland. De eerste hervormingsstappen worden gezet, maar waar leiden deze naar toe? PvdA en VVD hebben één gemeenschappelijk doel: weg uit de crisis. Maar waarheen? Daarover verschillen de meningen. Een langetermijnperspectief ontbreekt. Op veel beleidsterreinen worden maatregelen aangekondigd, maar wat is het eindbeeld?

Het meest duidelijk is dit bij de plannen voor de woningmarkt. Voor de koopkant van de woningmarkt heeft het kabinet bij de hypotheekrente gekozen voor een compromis tussen de plannen van de VVD en PvdA. Maar doordat de hypotheekrente aftrekbaar blijft tegen - uiteindelijk - een arbitrair tarief van maximaal 38%, blijft er een disbalans bestaan tussen de fiscale behandeling van schuld en vermogen. Over vermogen betalen mensen namelijk 30% belasting. Voor een stabiel, toekomstbestendig stelsel zou het dan ook beter zijn om vreemd- en eigen vermogen fiscaal gezien neutraal te gaan behandelen. Voor de huurkant geldt dat de gekozen systematiek van de WOZ-huren en de verhuurdersheffing leidt tot grote onzekerheid voor corporaties. Corporaties weten niet waar ze aan toe zijn en investeringen worden uitgesteld. Dit drukt de ontwikkelingen op de korte termijn nog verder. Snelle duidelijkheid is geboden.

5 Nieuwe uitdagingen

In de komende jaren staan belangrijke veranderingen in de verzorgingsstaat op de agenda. Dat is nodig, want er is sprake van groot achterstallig onderhoud. Ondertussen moeten we ook weer vooruit kijken. Er liggen namelijk meer belangrijke uitdagingen te wachten. Op financieel-economisch terrein zien wij de grote verstoring door overheidsinterventie in sparen en lenen als volgend probleem. Het wegnemen van deze verstoring is nodig, maar heeft grote effecten voor werkenden en jongeren. Een intelligente oplossing hiervoor is nodig.

De bemoeienis van de overheid met sparen en lenen heeft tegengestelde effecten. Veel mensen sparen verplicht voor hun pensioen. Daardoor heeft Nederland een goed en riant pensioensysteem opgebouwd in vergelijking met ons omringende landen. We hebben een vermogen van bijna 1.000 miljard euro in onze pensioenfondsen. Tegelijkertijd stimuleerde de overheid het hebben van schulden, via de hypotheekrenteaftrek en aflossingsvrije- en spaarhypotheken. Dat heeft juist weer geresulteerd in de hoogste hypotheekschuld per hoofd van de bevolking ter wereld.

De netto spaarquote in Nederland daalt sinds het begin van de jaren negentig. Een belangrijke verklaring hiervoor is dat er steeds meer aflossingsvrije hypotheken zijn

afgesloten. Hierdoor zijn de individuele besparingen afgenomen. Sinds 2004 zijn de individuele besparingen zelfs negatief, terwijl de collectieve besparingen toenemen, onder meer door de hogere pensioenpremies. Nederland spaart collectief en leent individueel. Daardoor is een vreemde financiële architectuur ontstaan in Nederland. De besparingen lopen vooral via de pensioenfondsen, leningen vooral via de banken. De pensioenfondsen beleggen hun geld voornamelijk in het buitenland en de banken halen het geld voor de hypotheekleningen vooral uit het buitenland. In theorie is dat geen probleem. In een stabiele situatie lossen perfect werkende kapitaalmarkten dit coördinatieprobleem makkelijk op. Helaas is de situatie niet altijd stabiel en werken kapitaalmarkten niet perfect. Dat heeft risico's voor de stabiliteit van ons financieel stelsel.

Nadeel van dit stelsel is ook dat een groot deel van het particuliere vermogen vastligt: in een huis, in een pensioenfonds, en in veel gevallen in beide. Mensen hebben hierdoor weinig financiële ruimte om te anticiperen op veranderingen, zoals werkloosheid, tegenvallende loonontwikkelingen of lastenverzwaringen. Vaak is de enige optie minder consumeren. Overheidsbezuinigingen werken hierdoor op korte termijn harder door in de economie; de begrotingsmultiplier is hoger.

In de toekomst moet het financieel stelsel in Nederland stabielere worden. Dat lukt niet van de ene op de andere dag. Maar, voor de lange termijn is het wel nodig om te weten waar we naar toe willen werken. Een deel van de oplossing ligt in de fiscaliteit. Daar worden de eerste maatregelen al genomen. Door in de fiscaliteit prikkels in te bouwen om mensen hun hypotheekschuld te laten aflossen, wordt de macro-hypotheekschuld verlaagd. Tegelijkertijd betekent dit wel dat een nog groter deel van het vermogen vastligt in stenen. Ook op pensioenterrein verandert het een en ander. Werkenden krijgen minder fiscale ruimte om pensioen op te bouwen. De gedachtegang hierachter is: als je langer moet werken, heb je meer tijd om het pensioen op te bouwen en minder tijd om het te consumeren. Ook is deze maatregel een tegenhanger van de lagere bestedingsruimte door de verplichte aflossing van hypotheekschulden.

Deze grote wijzigingen in het fiscale systeem, hoe logisch ze voor de afzonderlijke onderwerpen en macro-economisch ook zijn, brengen wel een nieuw probleem met zich mee. Dat is de stapeling van effecten. Collectieve lasten steunen steeds zwaarder op de werkenden. De groep ouderen wordt steeds groter ten opzichte van de groep werkenden. Jongere generaties moeten tegelijkertijd wel hun hypotheekschuld aflossen. En de recente ontwikkelingen in pensioenland brengen het risico mee dat de rekening vooral bij de jongeren wordt gelegd. Via hogere premies, of via het verhogen van de rekenrente, waardoor toekomstige rendementen kunnen worden uitgekeerd aan de huidige pensioengerechtigden. Als de verkleining van de fiscale ruimte om pensioen op te bouwen niet wordt vertaald in lagere premies voor de werkenden, wordt wederom een groot risico neergelegd bij werkenden en jongeren. Tegelijkertijd dreigen de collectieve zorguitgaven de pan uit te rijzen. Ook daar kan een situatie ontstaan waarin jongeren zowel de zorg voor oudere generaties als de zorg voor zichzelf moeten betalen. Paul Schnabel maakt zich terecht zorgen over de positie van jonge gezinnen (*Telegraaf*, 20 oktober 2012). De netto-vermogenspositie van oudere huishoudens is de laatste twintig jaar sterk gegroeid, terwijl die van jongere huishoudens verslechterde (DNB, 2012b). Een generatiekloof dreigt.

Het is daarom verstandig om te bekijken of we bestaande instituties moeten aanpassen. We denken nu te veel vanuit allerlei verschillende potjes. Een pensioenpot, een potje

voor het eigen huis, een vrije spaarpot, misschien in de toekomst nog vormen van zorgsparen. Al deze spaarvormen hebben hun eigen eigendomsstructuren, solidariteitsoverwegingen, eigen 'besturen' en eigen restricties. Dat maakt het er niet transparanter, duidelijker en efficiënter op. We zijn geen baas over ons eigen geld: veel wordt beïnvloed door de overheidsinmenging. Dat maakt het stelsel onhoudbaar. Een meer integrale visie op sparen en lenen is nodig.

Een grondige herziening van het pensioenstelsel speelt in die visie een cruciale rol. Allereerst moeten we hier een acuut probleem oplossen: we moeten het tekort in pensioenfondsen verdelen en eigendomsrechten helder vastleggen. De onzekerheid die nu bestaat over niet te vermijden kortingen draagt in belangrijke mate bij aan het lage consumentenvertrouwen. Maar we moeten ook kijken naar de fundamenteën van het pensioenstelsel. Het huidige systeem is verouderd en aan herijking toe. Het stelsel is nog te veel ingericht op de werkelijkheid van de 20^e eeuw: op kostwinners die veertig jaar bij dezelfde baas werken, die veel zekerheid willen en een volledig afgelost huis willen achterlaten als erfenis. Bovendien kent het huidige systeem geen keuzevrijheid en geen mogelijkheid voor maatwerk. Wie een ander pensioenfonds wil, moet eerst een andere baan zoeken, vaak zelfs in een andere sector. En met doorsneepremies, ongerichte solidariteit en allerlei VUT/prepensioen-overgangsregelingen hebben we het systeem zo ingewikkeld gemaakt dat niemand het meer begrijpt. Maar langzaam keert de wal het schip. Er zijn al 800.000 zzp-ers, waarvan een deel zich bewust onttrekt aan de opgelegde collectiviteiten. Ook keren meer en meer jongeren de structuren de rug toe. Dit systeem kan niet overleven.

D66 was de eerste partij die hervormingen bepleitte op het gebied van de woningmarkt, de arbeidsmarkt en de AOW. Dit is noodzakelijk om Nederland concurrerend te houden en om onze cruciale collectieve voorzieningen in stand te kunnen houden in een vergrijzende samenleving. Tien jaar later gaan deze hervormingen in meer of mindere mate worden gerealiseerd. Herziening van het pensioenstelsel blijft vooralsnog achterwege. De problemen waar Nederland nu mee te kampen heeft, laten zien waartoe het leidt als te lang met ingrijpen wordt gewacht. Dit moeten we niet weer laten gebeuren.

Wouter Koolmees

*Financieel woordvoerder en vice-fractievoorzitter van de D66-fractie in de Tweede Kamer.

Literatuur

Allers, M.A. (2012), Het Nederlandse groeirecept raakt uitgewerkt, *Tijdschrift voor Openbare Financiën*, 44 (3), pp. 157-162.

CBS (2012), *Bevolkingsprognose 2012-2060; Langer leven, langer werken*, Den Haag/Heerlen, CBS.

CPB (2010), *Analyse economische effecten financieel kader*, Den Haag, CPB.

CPB (2011), *Effecten stimuleringspakket*, Den Haag, CPB.

- CPB (2012a), *Juniraming 2012. De Nederlandse economie tot en met 2017, inclusief Begrotingsakkoord 2013*. Den Haag, CPB.
- CPB (2012b), *Actualisatie analyse economische effecten financieel kader Regeerakkoord*, Den Haag, CPB.
- CPB (2012c), *Decemberraming 2012; Economische vooruitzichten 2013*, Den Haag, CPB.
- CPB (2012d), *Macro Economische Verkenning 2013*, Den Haag, CPB.
- DNB (2012a), *Economische ontwikkelingen en vooruitzichten, december 2012 nr. 4*, Amsterdam, DNB.
- DNB (2012b), De vermogens van jong en oud, www.dnb.nl/nieuws/nieuwsoverzicht-en-archief/dnbulletin-2012/dnb280015.jsp.
- European Commission (2012a), *Report from the Commission, Alert Mechanism Report 2013*, Brussel, 28 november.
- European Commission (2012b), *Council recommendation on the National Reform Programme 2012 of the Netherlands and delivering a Council opinion on the Stability Programme of the Netherlands, 2012-2015*, Brussel, 6 juli 2012.
- Garretsen, H. (2012), Hoe te bezuinigen in crisistijd: Over de teller en de noemer, *Tijdschrift voor Openbare Financiën*, 44 (2), pp. 123-127.
- Jacobs (2013), *Sweder van Wijnbergen en de multiplier*, 6 januari 2013, <http://basjacobs.wordpress.com>.
- Studiegroep Begrotingsruimte (2012), *Stabiliteit en vertrouwen*, 14e rapport van de Studiegroep Begrotingsruimte, Den Haag, Ministerie van Financiën.
- Praag, B. van (2012), Het is herfst in Europa, *Economisch Statistische Berichten*, 97 (4649 & 4650), pp. 728-731.
- Tweede Kamer (2008-2009), *Werken aan toekomst, een aanvullend beleidsakkoord bij 'samen werken, samen leven'*, 31 070, nr. 24 herdruk.
- Tweede Kamer (2010-2011), *Evaluatie stimuleringsmaatregelen inzake een groot aantal onderwerpen m.b.t. de financiële crisis en de kredietcrisis en de financieel-economische situatie en het begrotingsbeleid*, 33 000, nr. 32.
- Tweede Kamer (2012-2013), *Startnota*, 33 400, nr. 18.
- Wijnbergen, van (2012), *Waarom Keynesiaans stimuleren in Nederland niet gaat werken*, 30 december 2012, <http://www.economie.nl/weblog/waarom-keynesiaans-stimuleren-nederland-niet-gaat-werken>.